

Cultuurhistorische onderlegger voor het bestemmingsplan Stationsgebied, Gemeente Beverwijk

Colofon

Cultuurhistorische onderlegger voor het bestemmingsplan Stationsgebied, Gemeente Beverwijk

Omslag: oude ansichtkaart van het voormalige station van Beverwijk

Opdrachtgever:	Gemeente Beverwijk
Status:	Definitieve versie
Datum:	10 december 2012
Projectnummer:	30Z1200128
Auteur:	
Illustraties:	Cultuurcompagnie Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie:

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Cultuurcompagnie Noord-Holland, Alkmaar, 2012

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling	5
2. Cultuurhistorisch onderzoek in het Stationsgebied	10
3. Cultuurhistorische elementen in het Stationsgebied	14
4. Het bestemmingsplan Stationsgebied	18
Literatuur- en documentatielijst	20

Inleiding

Het bestemmingsplan voor het Stationsgebied van Beverwijk is aan herziening toe. Sinds 1 januari 2012 is het een wettelijke taak van gemeenten cultuurhistorie te betrekken in bestemmingsplannen. De gemeente Beverwijk heeft Cultuurcompagnie gevraagd voor het Stationsgebied onderzoek te doen naar de cultuurhistorische elementen en te adviseren hoe hiermee om te gaan in het bestemmingsplan.

Bij vergunningaanvragen wordt aan de hand van het bestemmingsplan gekeken of rekening moet worden gehouden met cultuurhistorie. Dit document bevat alle informatie die nodig is voor het opnemen van de cultuurhistorie van het bestemmingsplangebied Stationsgebied, zoals de wet dat voorschrijft. Het betreft een conserverend bestemmingsplan. In het stationsgebied waren tot voor kort diverse grootschalige ontwikkelingen voorzien, die niet langer haalbaar zijn gebleken. Om deze ontwikkelingen te faciliteren is destijds een planologische procedure gestart en is er archeologisch onderzoek gedaan in een deel van het plangebied. De ontwikkelingen zijn niet doorgegaan. Het nieuwe bestemmingsplan voorziet slechts in de actualisatie van het voorgaande juridisch-planologische kader.¹

Het bestemmingsplangebied behoort tot het stedelijke gebied van de gemeente Beverwijk en bestaat uit het station en de omliggende gebouwen en gronden. De noordwestelijke plangrens wordt gevormd door respectievelijk de Velsersweg, de bebouwing aan het Stationsplein en de weg Wijckermolen. De (noord)oostelijke grens wordt gevormd door de Viaductweg en Rijksweg A22. De begrenzing van het plangebied aan de zuidzijde wordt gevormd door de gemeentegrens met Velsen, die deels de spoorlijn Haarlem – Uitgeest volgt. In afbeelding 1 wordt de plangrens globaal weergegeven.

¹ Bron: gemeente Beverwijk

1. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling

Het onderzoeksgebied ligt in het stroomgebied van het Oer-IJ op de westoever van het Wijkermeer. Het Oer-IJ had een monding in zee, eerst bij Heemskerk, later bij Castricum. Archeologisch onderzoek in het Oer-IJ gebied heeft bewoning van het gebied aangetoond langs de geulen van de rivier. Ook in de Buitenlanden is bewoning aangetoond in de Late IJzertijd en Romeinse Tijd. Vondsten in het onderzoeksgebied tonen dit aan.² Het gebied was (waarschijnlijk) bewoond door inheemse volken, die zeer waarschijnlijk ook banden hadden met de Romeinen.

In de buurt van het onderzoeksgebied ligt Beverwijk dat uit twee middeleeuwse nederzettingen is ontstaan, te weten Sint Agathendorp en Wijk. Het eerste was een kerkdorp gelegen bij de geest (het Hofland), waarop diverse producten werden geteeld. Het tweede was een handelsnederzetting rond de Breestraat, in 12^e/13^e eeuw gesticht in de buurt van de eerstgenoemde nederzetting en gelegen op de oever van het Wijkermeer. Deze handelsnederzetting is op deze plaats ontstaan, omdat een landroute en een waterroute hier dicht bij elkaar kwamen.³

Invloed van de nederzetting Beverwijk op de Buitenlanden is (nog) niet aangetoond. Het Oer-IJ (en de restgeulen ervan) werd na de dichtslibbing van de monding gebruikt voor scheepvaart. Het Wijkermeer heeft hier in het begin van de Middeleeuwen een belangrijke rol gespeeld. De restgeul van het Oer-IJ liep aan het einde van de Vroege Middeleeuwen nog door het plangebied dat bedekt was met veen. Het riviertje werd, overeenkomstig elders in Noord-Holland door de wind uitgeblazen, waardoor het Wijkermeer ontstond. Het Wijkermeer stond via het IJ in verbinding met de Zuiderzee, waar getijden een rol speelden. Deze getijdenstromen hadden ook invloed op het Wijkermeer, zij het in verzwakte vorm. De belangrijkste invloed was de afzetting van kleideeltjes op de oevers van het Wijkermeer. Deze kleideeltjes waren met de getijdenstromen meegevoerd en bezonken op de oever van het Wijkermeer, waar de stroming stilviel.⁴ Als gevolg hiervan verlandde het Wijkermeer en ontstond een groot voorland voor de haven van Beverwijk wat leidde tot de constructie van de Pijp.

Men probeerde zich tegen de wateroverlast te beschermen door het aanleggen van dijken. In de late 12^e eeuw werd de Sint Aagtendijk aangelegd, die onder andere de inwoners van Beverwijk moest beschermen tegen het water dat vanuit het oosten een bedreiging vormde. In de Buitenlanden werden ook meerdere pogingen ondernomen om te voorkomen dat het water verder naar het noorden toe zou stromen. Op een kaart uit

² Zie hoofdstuk 2.

³ Braaksma, 2003, p. 4-6

⁴ Westenberg, 1974, p.25-26

1552 is een palenscherm of dam getekend, die van oost naar west door de Buitenlanden liep.⁵

In 1546 werd de Kromme Nije ten noorden van Beverwijk afgesloten met een dam. Vanaf die tijd verdween de getijdenwerking en verloor het water in de Wijkermeer de uitschurende werking. In plaats daarvan kwam er een verlandingsproces op gang. Behalve in de Kromme Nije werd ook langs de oevers van de Wijkermeer slib afgezet. In de 17^e eeuw was tegen de Sint Aagtendijk land aangeslibd, zodat de helft van de Buitenlanden in die tijd uit land bestond en de helft nog uit het water van de Wijkermeer.

Doordat de bestaande Pijp werd verruimd en verlengd ontstond hier een binnenhaven met sluizen en een kanaalvormige haventoeegang. Aan deze haven bevonden zich rond 1650 vijf scheepshellingen, korenmolen De Hoop, een oliemolen en enkele loodsen van een blauwsemlolen. De Pijp werd vanaf de 17^e eeuw ook gebruikt als afwateringskanaal voor het Wijkerbroek met als doel de haven door te spoelen. Om dit afwateringskanaal tegen dichtslibben te beschermen werd de Pruimendijk aangelegd.⁶

Dat met het dichtslibben van het Wijkermeer de bedreiging die van het water uitging niet was verdwenen, blijkt wel uit de aanleg van de Nieuwendijk in 1719. Aanleiding voor de aanleg was een stormramp twee jaar eerder. De Nieuwendijk vormde de verbinding tussen de Sint Aagtendijk en de Assendelverzeedijk. Deze laatste maakt deel uit van de Noorder IJ- en Zeedijken, die een dijkkring vormen rond Waterland en de Zaanstreek.

In de 19^e eeuw was het Wijkermeer nog slechts een moerassige poel.⁷ In het midden van de 19^e eeuw had Beverwijk min of meer zijn 16^e-eeuwse vorm en omvang (topografische kaart 1849-1859). Het Wijkermeer was al een eind aangeslibd waardoor Beverwijk niet meer aan het water lag.

De topografische kaarten van rond 1850 en 1900 geven aan dat op de oever van het Wijkermeer dijken werden aangelegd. Zo kon het water niet verder naar het noorden stromen. Deze dijken zijn blijven bestaan tot aan de drooglegging van de Wijkermeer.

In 1861 kreeg de Amsterdamse Kanaalmaatschappij concessie voor het aanleggen en exploiteren van een kanaal door het IJ in de richting van Velsen. Het Noordzeekanaal werd gegraven tussen 1865 en 1876. In die tijd werden ook de gronden aan weerszijden van het kanaal drooggelegd, waarvan de Wijkermeerpolder een van de droogmakerijen is. Deze kreeg de voor droogmakerijen kenmerkende rationele

⁵ Schute, 1997, 17

⁶ Westenberg, 1974, p. 47

⁷ Schute, 1997, p. 14

verkavelingstructuur met hoofdtochten en wegen die parallel aan het Noordzeekanaal lopen. Een dergelijke verkavelingstructuur was erop gericht zo efficiënt mogelijk te gebruiken landerijen op te leveren.⁸ Het Noordzeekanaal was van groot belang voor de bereikbaarheid van Amsterdam. In de zone rond het kanaal werden in de loop van de 19^e en 20^e eeuw ook diverse havenactiviteiten ontwikkeld.

De Buitenlanden bestonden in deze tijd reeds. Hierdoor werd de afstand tussen de oever van het Wijkmeer en de Breestraat, dat het handelscentrum vormde, steeds groter. Als oplossing verlengde men de havenhoofden steeds verder, waardoor de haventoeegang de Pijp ontstond, een toeleidingskanaal naar de haven vanaf het Wijkmeer. Door de aanslibbing veranderde het aanzien van de haven van een kade (ter hoogte van het huidige Meerplein) in een havenkom. Pas in de 20^e eeuw (1956) werd de havenkom gedempt en omgevormd tot het Meerplein.

Aan het eind van de 19^e eeuw werd het oostelijk deel van de gemeente opgenomen in de Stelling van Amsterdam. In Beverwijk liggen het Fort aan de Sint Aagtdijk, de liniedijk en het Fort bij Velsen.

Beverwijk ligt aan de spoorlijn Haarlem-Uitgeest, voorheen ook bekend als Noord-Hollandsche lijn, die in 1867 werd geopend. De lijn sloot aan op de zogenoemde Oude Lijn tussen Amsterdam en Rotterdam. In 1883 werd een aftakking naar IJmuiden geopend. In 1927 werd de spoorlijn geëlektrificeerd.

Vanwege de toename van zowel het scheepvaart- als het spoorwegverkeer werd in 1957 de Velsertunnel gerealiseerd om de brug te vervangen die het verkeer niet meer aankon. In dat jaar kreeg Beverwijk een nieuw stationsgebouw. De spoorlijn werd hiervoor enkele kilometers naar het oosten verlegd en liep voortaan ten oosten van Velsen.

In de loop van de twintigste eeuw zijn in Beverwijk veel nieuwe wijken gebouwd, vooral na de Tweede Wereldoorlog. Verder zijn er diverse ontwikkelingen geweest op het gebied van de infrastructuur, zoals de aanleg van de spoorlijn. Na de Tweede Wereldoorlog werd de A22 (toen nog A9) aangelegd.

Oude kaarten

De haven

Vergelijking van stadskarten die in de loop der eeuwen zijn vervaardigd wijst uit dat de gemiddelde aangroei van land bij Beverwijk per jaar één meter bedroeg. In Beverwijk verlegde men de havenhoofden, waardoor uiteindelijk De Pijp ontstond. De haven bevond zich in die tijd aan de huidige Meerstraat. Er waren ten zuiden van de

⁸ Baas, 1999, p. 12

bebouwing aan de Breestraat nieuwe huizen gebouwd, waarlangs de haven en de kade waren ontstaan.⁹

Molen De Hoop

Aan de zuidwestzijde van deze haven stond korenmolen De Hoop. De topografische kaart die tussen 1894 en 1923 is getekend, geeft de korenmolen nog aan. Ten zuiden en zuidwesten hiervan lagen landerijen, die vanaf het midden van de 16^e eeuw niet bebouwd zijn.

Velserweg

De Velserweg maakte onderdeel uit van de doorgaande route over land vanuit Zuid-Kennemerland naar Noord-Kennemerland, die over de strandwallen liep. Aan het begin van de 20e eeuw liep langs de Velserweg ook een stoomtramlijn. De huidige doorgaande spoorlijn naar het zuiden volgt nu min of meer het oude stoomtramtracé.

Geologie, geomorfologie en bodemopbouw

Zoals reeds beschreven ligt het plangebied op de overgang van de strandwal naar het Wijkermeer. Op de geomorfologische kaart en de bodemkaart zijn voor het plangebied en het onderzoeksgebied geen gegevens vermeld, omdat zij liggen in de bebouwde kom van Beverwijk. De Archeologische Kennis Inventarisatie van het AAC biedt opeenvolgende kaarten waarin de bodemkundige situatie in het gebied is weergegeven¹⁰. Hieruit blijkt dat het plangebied gelegen is op de overgang van de strandwal naar het Oer-IJ, later het Wijkermeer. Deze ondergrond bestond uit het zand van de strandwal en de klei van de platen en slikken. De top van de Pleistocene afzettingen ligt op een diepte tussen de 16 en 24 meter beneden NAP¹¹. Tussen 100 en 900 na Chr. heeft hier ook veen gelegen, dat echter met de uitbreiding van het Wijkermeer (die duurde tot in de 16^e eeuw) weer verdwenen zal zijn.

Tijdens de zeespiegelstijging in het Midden-Subboreaal (ca. 4250 jaar geleden) werd een strandwallensysteem (oude strandafzettingen) ontwikkeld dat de grens vormde van het westelijk veengebied. Indien een strandwal hoog genoeg wordt, en vaak genoeg droogvalt, kan een deel van het zand worden opgewaaid tot duinen. In het Midden-Subboreaal (ca. 4250 jaar geleden) brak de zee (ten noorden van Beverwijk) door het toen aanwezige oude duin- en strandwallencomplex. Grote stukken veen werden weggeslagen en er ontstond een estuarien gebied dat de verbinding met de zee naar het achterland vormde, genaamd het Oer-IJ. De meren en geulen die toen zijn gevormd zijn voornamelijk opgevuld met mariene sedimenten.

⁹ Braaksma, 2003, p. 7

¹⁰ Lange, e.a., 2004, Kaartbijlagen

¹¹ Bron: ARCHIS2

Vanaf ongeveer 1150 na Christus begon een periode waarin in het veengebied grote meren ontstonden door afslag van het veen. Ook het Wijkmeer ontstond op deze wijze en breidde zich tot in de 16^e eeuw uit. Vanaf die tijd slibde er weer grond aan langs de oevers van het Wijkmeer en slibde het meer geleidelijk aan dicht tot een moerassige poel. Het Wijkmeer is drooggemaakt tussen 1871 en 1873 na de aanleg van het Noordzeekanaal (1870).

2. Cultuurhistorisch onderzoek in het Stationsgebied

Verschillende bronnen

Ten behoeve van deze cultuurhistorische onderlegger is nauwgezet gekeken naar het plangebied. Verschillende bronnen zijn geraadpleegd om bekende en te verwachten archeologische waarden in kaart te brengen. Zo zijn er kaarten en databases gebruikt die door het Rijk zijn gebundeld in het Archeologische Informatiesysteem (ARCHIS). Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden die in ARCHIS is ondergebracht, geldt in het grootste deel van het plangebied een middelhoge kans op het aantreffen van archeologische waarden. Het deel ten zuidoosten van het spoor, is niet gekarteerd.

De Provincie Noord-Holland heeft de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van Noord-Holland. Dit is een herziene versie van de Cultuurhistorische Waardenkaart en meer gebaseerd op het provinciaal beleid. Daarop zijn de historisch geografische, bouwkundige en archeologische waarden in kaart gebracht die de Provincie waardevol vindt.

De gemeente heeft zowel een Beleidsnota Cultuurhistorie met beleidskaart als een historisch geografische inventarisatie van het grondgebied, die een beschrijving en waardering van het cultuurlandschap bevat.

Al deze gegevens zijn gestapeld om te komen tot een onderlegger voor het bestemmingsplan met verschillende cultuurhistorische elementen.

Bekende en nog onbekende waarden

Mede door de aanwezigheid van strandwallen en het Oer-IJ kent Beverwijk een lange bewonings- en ontwikkelingsgeschiedenis. Verschillende archeologische vondsten in de omgeving van het bestemmingsplangebied bevestigen dat hier al sinds lange tijd menselijke activiteiten plaatsvonden en dat archeologische waarden in principe overal in de bodem aanwezig kunnen zijn, mits de bodem niet verstoord is door de huidige bebouwing en infrastructuur. Afhankelijk van de archeologische verwachting zijn archeologiegebieden onderscheiden in het plangebied. Voor elk gebied is bepaald bij welke planomvang archeologisch onderzoek verplicht is. Deze gebieden worden als dubbelbestemming op de verbeelding en in de planregels opgenomen.

Onderzoek in het plangebied

Ten behoeve van het nieuwe bestemmingsplan is gekeken welk archeologisch onderzoek gedaan is in de periode na de tot stand koming van de beleidsnota in 2005 en wat de resultaten zijn. In het plangebied is een klein aantal archeologische onderzoeken uitgevoerd sinds 2005.

Wijckermolen: onderzoek door middel van boringen en proefsleuven

Hier heeft een boor- en een proefsleuvenonderzoek plaatsgevonden (onderzoeksnummer 14747 en 13840). Bij het booronderzoek in het deelgebied Wijckermolen door Hollandia is in 2005 in het noordoostelijk deel van het onderzoeksterrein (vanaf het viaduct tot ongeveer 25 meter naar het zuidwesten) is een kleilaag aangetroffen die mogelijk een oude ophogings- of aanplempingslaag is.¹² Deze laag zou in verband kunnen staan met de oude haven van Beverwijk, welke grote archeologische waarde heeft. Er kan echter niet worden uitgesloten dat het hier een later aangebrachte laag betreft. Verder zijn op het terrein geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische overblijfselen geconstateerd.

Om de archeologische waarden van het noordoostelijke deel van het plangebied nader te bepalen is proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in 2006 door Hollandia. Ter plaatse van de aan te leggen parkeergarage aan de Wijckermolen is een kleipakket van ongeveer 1,5 meter dikte aangetroffen.¹³ Deze ophogingslaag is waarschijnlijk rond het einde van de 19e eeuw aangebracht. In het kleipakket zijn een sloot, een greppeltje en drie palen aangetroffen. Ook deze dateren uit dezelfde tijd. Sporen van constructies die verband houden met de voormalige haven van Beverwijk zijn niet aangetroffen. Omdat geen behoudswaardige archeologische resten zijn aangetroffen, heeft de gemeente besloten dat archeologie geen belemmering vormde voor de beoogde werkzaamheden.

Stationsgebied en knooppunt Beverwijk: Bureauonderzoek en booronderzoek

In het noordelijk deel van het bestemmingsplangebied is in 2005 door Cultuurcompagnie (toen Cultureel Erfgoed Noord-Holland) een bureauonderzoek gedaan (onderzoeksnummer 12211). In datzelfde jaar voerde RAAP een booronderzoek uit in hetzelfde gebied (onderzoeksnummer 18348).¹⁴ De aanleiding tot het onderzoek waren de grootschalige ontwikkelingen die toen gepland waren. Deze ontwikkelingen zijn en worden niet uitgevoerd.

Tijdens het onderzoek zijn in een aantal boringen zeer kleine fragmenten aardewerk en puinfragmentjes uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd en een fragment handgevormd aardewerk uit de IJzertijd/Romeinse tijd gevonden in de Wijkermeerafzettingen. Deze vondsten waren van elders afkomstig en door het voormalige Wijkermeer verspoeld. Deze zijn dan ook geen aanwijzing voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats ter plekke. De gemeente besloot dat de graaf- en bouwwerkzaamheden zonder beperkingen konden worden uitgevoerd.

¹² Vaars 2005.

¹³ Vaars 2006.

¹⁴ Henk et al. 2008.

Verwachte archeologische waarden in het bestemmingsplangebied

Al vanaf 2500 voor Christus was het gebied bewoonbaar. Er kunnen resten in het gebied gevonden worden die vanaf die tijd dateren. In het kustgebied (bijvoorbeeld in Velsen) zijn al eerder vondsten gedaan die dateren uit het Neolithicum (5300 – 2000 voor Chr.). Het gebied is gelegen op de flank van de strandwal en in de Middeleeuwen op de oever van het Wijkmeer. Vanuit het plangebied ligt de top van de strandwal in noordwestelijke richting, terwijl naar het zuidoosten toe het Wijkmeer gelegen heeft.

In de Vroege Middeleeuwen is het gebied bedekt geraakt met veen. In die tijd zal het plangebied vermoedelijk niet bewoond zijn geweest, zodat vondsten uit die tijd niet verwacht worden. Het veen is vermoedelijk bij het ontstaan van het Wijkmeer weggeslagen.

Vanaf het begin van de Late Middeleeuwen (1050-1500 na Christus) zal handel gedreven zijn in het gebied met Beverwijk als handelscentrum. Het handelscentrum van Beverwijk lag op de strandwal, een hoger deel in het landschap dat in die tijd goed bewoonbaar was.¹⁵ Bekend is dat de Breestraat in de 13^e eeuw het handelscentrum van Beverwijk was en dat het Slangenwegje vermoedelijk daarvoor het centrum was. Het uiterst noordoostelijke deel van het plangebied maakte vanaf de Middeleeuwen onderdeel uit van de haven van Beverwijk. Tijdens archeologisch veldonderzoek aan de Meerstraat is aardewerk uit de Late Middeleeuwen aangetroffen¹⁶.

Aan de oever van het Wijkmeer zijn in de 14^e eeuw acht kalkovens gemetseld, waarvan mogelijk resten te verwachten zijn in het plangebied, dat in deze tijd (deels) op deze oever lag.

De kaart van Van Breen (ca. 1649) toont een haven met een kade ter hoogte van de huidige Meerstraat. Deze haven bleef functioneren tot halverwege de 20^e eeuw, waarna De Pijp bij de spoorlijn werd afgedamd en verdiept tot haven. Vervolgens werd de oude haven gedempt. Het Wijkmeer begon te verlanden in de 16^e eeuw en is sinds die tijd niet meer gegroeid. In de 17^e eeuw bestond het plangebied voor de helft uit aangeslibd land langs de Sint Aagtendijk en voor de helft uit het water van het Wijkmeer.¹⁷ Er werden palenschermen, dijken en kaden aangelegd op de oever van het Wijkmeer om overvloeiing van het land tegen te gaan. Op de 17^e-eeuwse kaart van Van Breen is bij molen De Hoop een dijk te zien, met de benaming Kadijk. Resten van deze en andere kaden en dijken zijn mogelijk nog in de ondergrond van het plangebied aanwezig. Aan de oever van het Wijkmeer zijn in de 14^e eeuw acht kalkovens gemetseld, waarvan resten te verwachten zijn in het plangebied, dat in deze tijd (deels) op deze oever lag. De precieze locatie van de ovens is niet bekend.

¹⁵ Alders en Van den Berg, 2005, p.11

¹⁶ Woltering, 1983, p. 228

¹⁷ Dou, J.J., circa 1680

Historische gegevens wijzen uit dat het overgrote deel van het plangebied tussen de 16^e eeuw en de 19^e eeuw bestond uit grasland. De kaart van Van Deventer (ca. 1560) vermeldt wel een huis of boerderij ten zuidoosten van de Velserweg. Aan de andere zijde van de Velserweg ontstonden in de 17^e eeuw wel de buitenplaatsen Huis Akerendam en Scheijbeek, maar deze liggen buiten het plangebied.

De kaart van Van Breen toont korenmolen De Hoop aan de haven. Op de historische topografische kaart uit de periode tussen 1894 en 1923 is deze molen nog altijd aangegeven. De oorspronkelijke molen is gebouwd vòòr 1600 en verdwenen in 1874 of eerder. De molen is in dat jaar vervangen door een molen die in 1906 bij het station gestaan heeft. Mogelijk zijn de restanten van deze molen nog onder de Wijckermolen aanwezig.

Periode	Datering
Nieuwe Tijd	1500 – heden
Late Middeleeuwen	1050 – 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 – 1050 na Chr.
Romeinse Tijd	12 voor Chr. – 450 na Chr.
IJzertijd	800 – 12 voor Chr.
Bronstijd	2000 – 800 voor Chr.
Neolithicum	5300 – 2000 voor Chr.
Mesolithicum	8800 – 4900 voor Chr.
Paleolithicum	300000 – 8800 voor Chr.

Tabel 1 Archeologische tijdschaal

3. Cultuurhistorische elementen in het Stationsgebied

Deze cultuurhistorische verkenning heeft duidelijk gemaakt dat het plangebied de afgelopen eeuwen een grote transformatie heeft doorgemaakt. Van een bedrijvige haven met een molen, naar een stationsomgeving met veel passanten en het nieuwe gemeentehuis. Onzichtbaar zullen de sporen van de gebruikers van de afgelopen eeuwen -en mogelijk zelfs millennia- in de bodem zijn achtergebleven.

Hoewel het plangebied deels buiten de oude kern van Beverwijk lag en het op kaarten vanaf de 16^e eeuw is aangegeven als grasland, geven de ligging bij strandwal, de historische kern en de oever van het Wijkermeer toch aanleiding rekening te houden met sporen van menselijke activiteiten. Dat geldt voor de delen niet nog niet archeologisch onderzocht zijn.

Onder cultuurhistorie worden tegenwoordige drie disciplines verstaan: historische (stede)bouwkunde, archeologie en historische geografie. In het plangebied zijn geen rijks-, provinciale of gemeentelijke monumenten aangewezen, er is geen sprake van monumentale bomen.

De volgende cultuurhistorische gebieden en waarden zijn onderscheiden:

1. Velsersweg

Waarde: Hoge historisch geografische waarde

Zichtbaar: ja

Beschrijving

Een van de oudste nog zichtbare element in het plangebied is de Velsersweg. Deze vormde een onderdeel in de doorgaande verbinding over de strandwallen tussen het zuiden en het noorden. Als verbinding was deze weg ook een belangrijke aanzet voor het ontstaan van de nederzetting aan het Slangenwegje en de Breesstraat. We adviseren de structuur van de Velsersweg te behouden. Aan het begin van de 20^e eeuw liep langs de Velsersweg ook een stoomtramlijn.

Vermoedelijk breidde het IJ zich in de 12^e eeuw door stormvloed in westelijke richting uit tot aan de strandwal waarop ook Sint Agathendorp gelegen was. De monding in zee was in die tijd al gesloten, maar het IJ bleef een belangrijk water, waarop schepen naar het noorden van Kennemerland voeren, tot bij de abdij van Egmond. Waar het openwater van het IJ de doorgaande strandwal raakte nabij de plek waar een hoofdweg (Velsersweg/Koningstraat) het dorp passeerde, ontstond aan het begin van de 13^e eeuw of zelfs reeds in de 12^e eeuw een kleine handels- en scheepvaartnederzetting ten behoeve van de overslag. In deze tijd lag de westoever van het IJ ter hoogte van de huidige rooilijn van de Meerstraat en de boten voeren hier in de modderige oever om

aan te landen of legden aan bij aanlandingshoofden die haaks op de oever stonden¹⁸. De eerste handelsnederzetting was vermoedelijk aan het Slangenwegje ontstaan.

Planregels

Omdat onder de weg de oude wegopbouw nog aanwezig kan zijn, dient bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 30 m² of groter, die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Advies

De wegstructuur handhaven vanwege de historisch geografische waarde.

2. Verkavelingspatroon

Waarde: hoge historisch geografische waarde

Zichtbaar: ja

Beschrijving

Op oude kaarten is het lineaire verkavelingspatroon van de Buitenlanden te zien. Het patroon bestond uit sloten op parallelle sloten, waarvan een restant in het plangebied bewaard is. De sloot staat haaks op het spoor en ligt in de groene zone tussen de Provinciale weg en het spoor.

Advies

Deze sloot kan op de verbeelding als dubbelbestemming Cultuurhistorie worden opgenomen. In de planregels kan dan worden bepaald dat de sloot niet mag worden gedempt.

3. Historische kern

Waarde: hoge archeologische waarde

Zichtbaar: nee, niet in het plangebied

Beschrijving

De historische stadskern bestaat uit het gebied om de Breestraat en de oever van het Wijkermeer, later de haven. Bekend is dat de Breestraat in de 13^e eeuw het handelscentrum van Beverwijk was en dat het Slangenwegje vermoedelijk daarvoor het centrum was. Dat blijkt ook uit de verschillende laatmiddeleeuwse resten die gevonden zijn in de stadskern.

Door aanplempingen en beschoeiingen ontstond aan het Wijkermeer een binnenhaven met sluizen en kanaalvormige haventoeegang (De Pijp). Aan deze haven bevonden zich rond 1650 vijf scheepshellingen, een korenmolen, een oliemolen en enkele loodsen van

¹⁸ Alders e.a., 1998, p. 23

een blauwselmolen. Ook stonden er al een paar eeuwen eerder acht kalkovens.

De oever van het Wijkermeer had een havenfunctie voor de stad. De kaart van Van Breen (ca. 1649) toont de haven met een kade ter hoogte van de huidige Meerstraat. Deze haven bleef functioneren tot halverwege de 20^e eeuw, waarna 'De Pijp' (het toeleidingskanaal) bij de spoorlijn werd afgedamd en verdiept. Vervolgens werd de oude haven gedempt. Het uiterst noordoostelijke deel van het plangebied maakte vanaf de Middeleeuwen onderdeel uit van de haven van Beverwijk.

De stadskern bevat in principe vrijwel overal belangrijke archeologische waarden, behalve daar waar de bodem in de 20^e eeuw is verstoord. Te verwachten is dat de grondsporen, zoals scheepshellingen, molens, havendammen en sluizen, zich binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden.

Planregels

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 30 m² of groter, die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

4. Molen de Hoop

Waarde: (mogelijk)archeologische waarde

Zichtbaar: nee, mogelijk nog aanwezig onder de weg Wijckermolen

Beschrijving

Op de 17^e-eeuwse kaart van Van Breen staat een korenmolen in het plangebied. Ook op andere oude kaarten uit de periode 1894 tot 1923 is deze molen De Hoop te zien. De oorspronkelijke molen is gebouwd vòòr 1600 en verdwenen in 1874 of eerder. De molen is in dat jaar vervangen door een molen die in 1906 bij het station gestaan heeft. Tot 1919 stond de onderbouw nog overeind en werd onder andere gebruikt voor een aardbeiveniging. Mogelijk zijn resten van deze molen nog onder het Stationsplein of onder de weg Wijckermolen aanwezig. Uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster behoorden de molen, twee huizen en een schuur aan de Meerstraat, toe aan korenmolenaar Jan Hendrik Kouden (bron: Minuutplan www.watwaswaar.nl, Beverwijk sectie A, 01. 1811-1832, OAT nummer 53 t/m 57).

Planregels

in geval van grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm binnen een planomvang van meer dan 30 m² dient met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening te worden gehouden.

Advies

Mocht men de resten van deze molen willen benutten ter versterking van de identiteit van het plangebied, dan is door middel van een relatief beperkte opgraving vast te stellen of hiervan daadwerkelijk resten in de bodem aanwezig zijn. Een dergelijke opgraving kan ook de precieze vorm en afmetingen van deze molen en de bouwkundige en gebruikshistorische gegevens aan het licht brengen die gezamenlijk de input kunnen vormen voor de vormgeving van een eventuele verwijzing.

5. grondgebied zonder specifieke archeologische waarde

Waarde: mogelijk ondergrondse, archeologische waarde

Zichtbaar: nee

Beschrijving

Gezien het feit dat het gebied vanaf 2500 voor Chr. bewoonbaar was, kunnen bewoningsresten die vanaf die tijd dateren, in het onverstoorde deel van plangebied gevonden worden. Mogelijk zijn echter ook sporen bewaard gebleven onder de bestaande bebouwing.

In het kustgebied zijn vondsten gedaan die dateren uit het Neolithicum (5300 – 2000 voor Christus). Het gebied ligt sinds die periode op de flank van de strandwal (de top van de strandwal ligt in noordwestelijke richting) ligt en in de Middeleeuwen op de oever van het Wijkmeer (het meer lag ten zuidoosten van het stationsgebied). Vondsten in noordoostelijke richting bewijzen de uitgebreide aanwezigheid van akkers en bewoning uit de IJzertijd op de strandwallen.¹⁹

Planregels

In de Beleidsnota Cultuurhistorie is bepaald dat voor het grondgebied van de gemeente zonder specifieke archeologische verwachting, geldt dat:

In geval van grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm binnen een planomvang van meer dan 2.500 m² dient met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening te worden gehouden, tenzij er omtrent deze werkzaamheden iets anders is geregeld. De vondstmeldingsplicht is hier nog belangrijker dan in de andere gebieden.

¹⁹ Alders en Van den Berg, 2005, p.11

4. Het bestemmingsplan Stationsgebied

De cultuurhistorische elementen die zichtbaar en onzichtbaar in het Stationsgebied voorkomen en in hoofdstuk 3 zijn beschreven, worden op de verbeelding aangegeven als dubbelbestemming Waarde Archeologie en Waarde Cultuurhistorie.

De gemeente voert een erfgoedbeleid gericht op behoud, herstel of vernieuwing van waardevolle elementen en structuren. Dit betekent dat bij (bodem)versturende werkzaamheden binnen plannen rekening wordt gehouden met de waarden. Voor de gebieden waar archeologie verwacht wordt, zijn drie categorieën "Archeologisch waardevol gebied" aangewezen, elk met eigen archeologiecriteriën. Beneden de in de archeologiecriteriën genoemde omvang en diepte hoeft met archeologische waarden geen rekening te worden gehouden. Een deel van het plangebied is reeds onderzocht en archeologievrij verklaard door de gemeente.

Tekstsuggestie voor de Toelichting

In de toelichting van het bestemmingsplan dient een beschrijving te worden opgenomen van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten resten rekening is gehouden.

6 Archeologie en cultuurhistorie

6.1 Archeologie

6.1.1 Kader

Wet op de archeologische monumentenzorg

In de Wet op de archeologische monumentenzorg (2007) zijn de uitgangspunten van het Verdrag van Malta (1992) binnen de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd. De wet regelt de bescherming van archeologisch erfgoed in de bodem, de inpassing ervan in de ruimtelijke ontwikkeling en de financiering van opgravingen, waarbij in beginsel geldt: "de veroorzaker betaalt". Het belangrijkste doel van de wet is het behoud van het bodemarchief "in situ" (ter plekke), omdat de bodem de beste garantie biedt voor een goede conservering van de archeologische waarden. Het is verplicht om in het proces van ruimtelijke ordening tijdig rekening te houden met de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden. Op die manier komt er ruimte voor overweging van archeologievriendelijke alternatieven.

Gemeentelijk archeologiebeleid

De gemeente Beverwijk hanteert een eigen archeologiebeleid, verankerd in de 'Beleidsnota Cultuurhistorie Beverwijk' en de bijbehorende cultuurhistorische waardenkaart. Het omgaan met de archeologie vereist echter op een aantal punten een specifieke aanpak. De onzichtbaarheid en daarmee vaak moeilijk te grijpen consequenties van de aanwezigheid van archeologie maken een specifiek archeologiebeleid noodzakelijk. Ook zijn handvatten om deze onzichtbare waarden te gebruiken in het kader van toerisme en recreatie wenselijk.

6.1.2 Onderzoek

Van de gemeentelijke Cultuurhistorische Waardenkaart (zie afbeelding 10) valt af te leiden dat het noordoostelijk deel en een klein deel in het zuidwesten van het plangebied zijn aangemerkt als archeologisch relevante terreinen met een hoge verwachtingswaarde. Het overige deel van het plangebied heeft geen hoge archeologische verwachtingswaarde.

De gronden die als gevolg van een grenscorrectie in eigendom zijn gekomen van de gemeente Beverwijk, zijn (nog) niet opgenomen in de Cultuurhistorische Waardenkaart. Op grond van de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland is ter plaatse sprake van archeologische verwachtingen.

6.1.3 Conclusie

De cultuurhistorische elementen zijn in kaart gebracht en gewaardeerd in het rapport Cultuurhistorische onderlegger voor het bestemmingsplan Stationsgebied te Beverwijk. Uit het onderzoek is gebleken dat het Stationsgebied een ingrijpende transformatie heeft ondergaan; van havengebied aan het Wijkmeer naar een drukke stationsomgeving. Het plangebied bevat naast de oude structuren zoals de Velsersweg en een verkavelingsloot, vermoedelijk archeologische resten in de bodem die een periode kunnen beslaan van de Nieuwe Steentijd tot heden.

Literatuur- en documentatielijst

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Alders, G.P., 2005: *Beleidsnota Cultuurhistorie gemeente Beverwijk*.
- Alders, G.P./J.G. Kruisheer/A. Schweitzer/J. van Venetien, 1998: *Het ontstaan van Beverwijk als stedelijke nederzetting*. Hilversum.
- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, blad 310, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003.
- Baas, H., 1999: *Historisch-geografische inventarisatie en waardering van Kennemerland. Een werkdocument ten behoeve van de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland*.
- Boddaert, M./ A. Mak (red.), 2004: *Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000*.
- Bodemkaart van Nederland 1:50.000 Blad 19 Alkmaar West, DLO-Staringctr., 1995.
- Braaksma, P./G.P. Alders/H. de Visser, 2003: *Cultuurhistorische Inventarisatie Effecten uitbreiding Beverwijkse Bazaar en verlegging Ringvaartweg*. Wormer
- Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad 19 Alkmaar - 20 Lelystad (gedeeltelijk), Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1979.
- Geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad 19 Alkmaar - West, Rijks Geologische Dienst Haarlem, 1984.
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859, 1:25 000, Groningen, 1992.
- Henk , Y.E.M./G.H. de Boer, 2008: *Stationsgebied en knooppunt Beverwijk, gemeenten Beverwijk/Velsen; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend archeologisch veldonderzoek (verkenning)*.
- Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie: www.noord-holland.nl
- Kadastrale minuut: www.watwaswaar.nl
- Kaartboek uitwaterende sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745, uitgeversmaatschappij Canaletto, Aphen aan de Rijn, 1980.
- Lange, S./E.A. Besselsen/H. van Londen, 2004: *Het Oer-IJ estuarium, Archeologische Kennis Inventarisatie (AKI)*. Amsterdam.
- Linden, J. van der: 'Een straatje om in Beverwijk'. Uit www.historischbeverwijk.nl
- Schute, I., O. Odé, 1997: *Provincie Noord-Holland: Westelijke Randweg Beverwijk : een archeologische inventarisatie en kartering*. RAAP
- Venetien, J. van, 1968: *Hart van Kennemerland. Album van leven en werken in Midden-Kennemerland door de eeuwen heen*. IJmuiden.
- Vaars, J.P.L., 2005: *Inventariserend veldonderzoek stationsgebied, gemeente Beverwijk*. Hollandia reeks nr. 86.
- Vaars, J.P.L., 2006: *Inventariserend veldonderzoek (proefsleuvenonderzoek) stationsgebied/Wijckermolen, gemeente Beverwijk*. Hollandia-reeks 90.
- Visser-Poldervaart, M./G.P. Alders, 2005: *Cultuurhistorisch Kader voor het bestemmingsplan Stationsgebied en Knooppunt Beverwijk*. CENH.
- Westenberg, J., 1974: *Kennemer dijkgeschiedenis*. Amsterdam.
- Woltering, P.J., (1983) "Beverwijk", in: AKNH over 1982, *Regionaal-historisch tijdschrift Holland*, p.228.

Afbeeldingen

Afbeelding 1

Ligging van het bestemmingsplangebied Stationsgebied Beverwijk en in Noord-Holland.

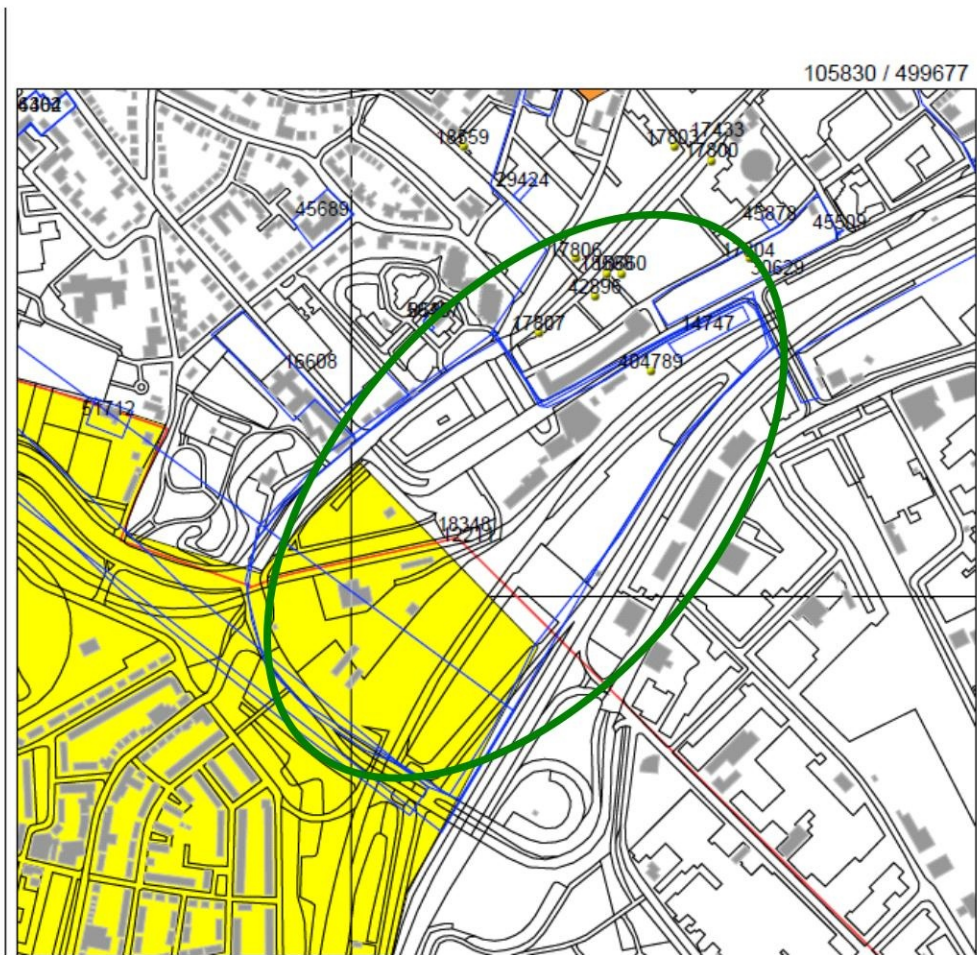
(bron:Google).

Afbeelding 2

ARCHIS-kaart van het Stationsgebied (binnen de groene ovaal). De blauwe lijnen geven archeologische onderzoeken aan en de gele stippen archeologische waarnemingen. De gele zone die deels in het plangebied ligt, is van hoge archeologische waarde.

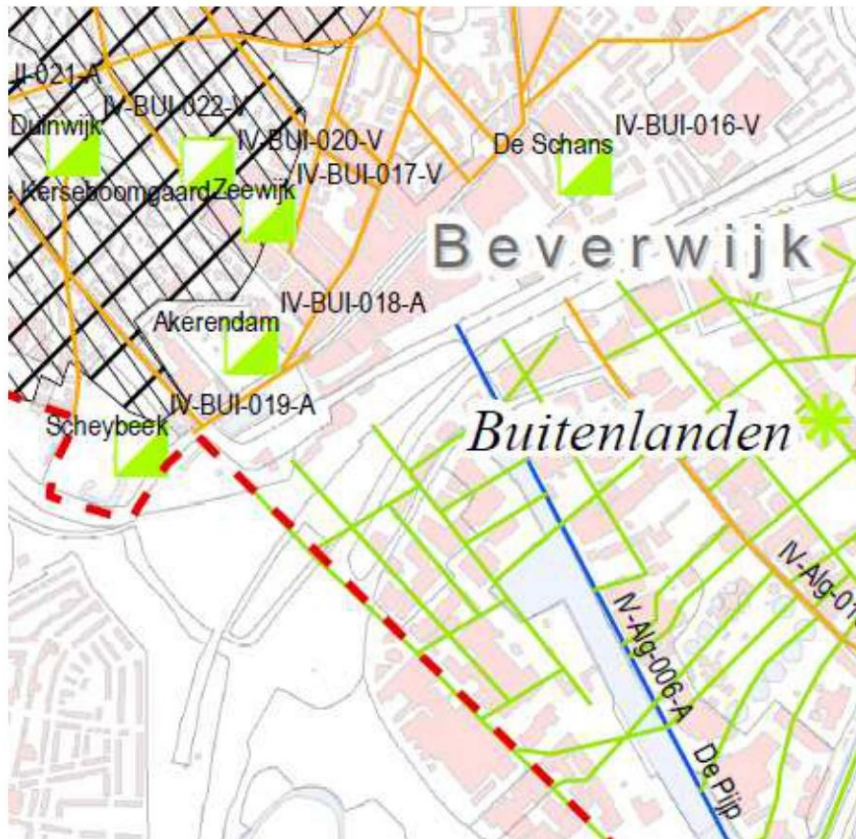
(Kaart: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Afbeelding 3

Historisch-geografische waarden in om het plangebied. De groene lijnen zijn de verkavelingsloten, waarvan een deel nog zichtbaar is in het plangebied. De gemeentegrens is hier nog niet aangepast aan de actuele situatie.

(Kaart: Cultuurhistorische Waardenkaart van de Gemeente Beverwijk)

Afbeelding 4

Oude kaarten van het plangebied uit de 17^e eeuw (gezicht op Beverwijk vanaf het Wijkmeer met de Pijp op de voorgrond en links molen de Hoop) en van rond 1900 (het station, de molen en de verkavelingsloten zijn hierop aangegeven).

(Bron: ARCHIS 2)

